

Život a smrt jednoho bojovníka: Co může vypovědět kosterní nález

Nálezové okolnosti i kosterní pozůstatky z hrobu číslo 24 z lokality Winnefeld jsou zajímavou souhrou neobvyklých situací, jež umožňují jejich interpretaci do uvěřitelného příběhu. Na základě archeologických, antropologických a paleopatologických dat se jej pokusíme alespoň z části oživit.

■ Jan NOVÁČEK

Katedra antropologie PŘF
Masarykovy univerzity Brno

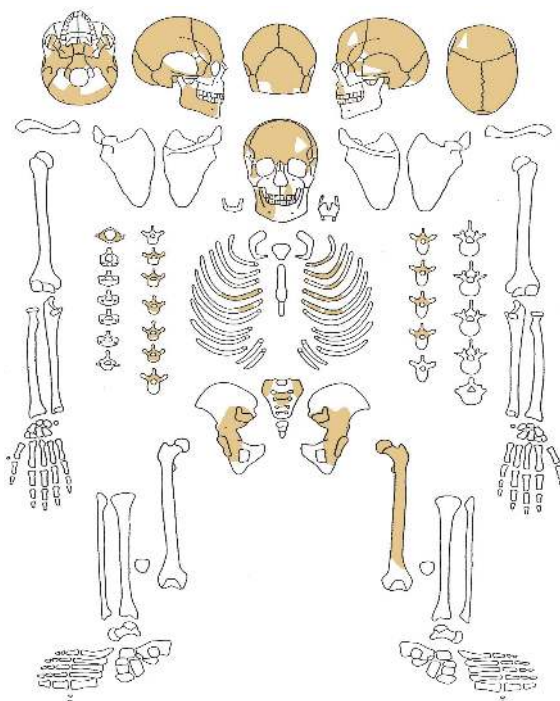
Archeologické nálezy a historické pozadí

Kostel a vesnice ve Winnefeldu (SRN, Dolní Sasko, okres Northeim) byly založeny na počátku 13. století v rámci kolonizace do té doby jen sporadicky osídlené vysočiny Solling. Společně s celou oblastí sídliště během 13. stol. prosperovalo, od poslední třetiny století však začalo upadat. Poslední ranou bylo pro kostel tažení českých žoldnéřů v roce 1447, kdy byl vypálen a poškozen. Vzhledem k odlehlé poloze

nebyla ruina příliš využívána jako zdroj stavebního materiálu, zdi kostela se dochovaly až do 19. století, povědomí o jeho existenci v místních kronikách a ústní tradici až do současnosti.

Archeologický výzkum potvrdil existenci masivní románské stavby o délce téměř 30 metrů a šířce asi 9 metrů (**obr. 1**). Její datování spadá do posledních desetiletí 13. až prvních desetiletí 14. století. Jednalo se o jednolodní kostel s věží na západní straně, chórem a apsidou na východě. Během výzkumů v letech 2002 až 2004 byla kompletně prozkoumána jižní a východní (za apsidou) část hřbitova a většina interiéru kostela. Pod současným povrchem se nachází místy až 80 cm silná vrstva stavební destrukce s vysokým obsahem vápenné malty, jež přispěla k dobrému dochování kosterních pozůstatků přilehlé části hřbitova.

Během archeologického výzkumu bylo celkem objeveno 85 hrobů in situ. Hroby obsahovaly množství kostí ze starších zničených nebo poškozených hrobů, antropologický výzkum potvrdil maximální po-

čet jedinců ve výši 164, minimální počet jedinců pak 100. Stav dochování kostí je převážně dobrý nebo velmi dobrý, kostní tkáň je často měkká a křehká, až na výjimky je však dobře dochován původní povrch kostí.

■ Schéma 1
hrob 24.

Antropologický a paleopatologický nález

Hrob 24 (**Schéma 1**) – Nekompletní sekundární uložení. Pánevní kosti a křížová kost a část hrudního koše byly částečně v anatomickém pořádku, lebka a levá stehenní kost nenavazují, další části kostry chybí. Nález svědčí pro pozdější otevření hrobu, v němž se nacházela kostra držící ještě částečně pohromadě pomocí vazů. Tělesné pozůstatky byly přesunuty a sekundárně pochovány, pro což svědčí také malá hloubka hrobu pod středověkým povrchem. Kostí jsou velmi dobře dochovány, povrch kostí je minimálně erodován (pod 20 %).

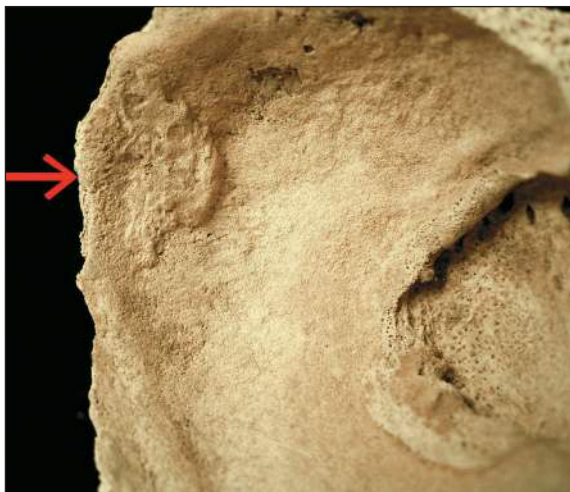
Pohlaví: mužské

Určení věku: Maturus – Senilis, (50)55–65(70) let. Určení podle obrusu zubů, srůstu lebečních švů

■ Obr. 1 Na fotografii z vykopávkové sezóny 2004 je pohled na ruinu kostela ve Winnefeldu (foto Z. Schenk).

■ **Obr. 2** jamka pravého kyčelního kloubu s jasnými stopami artritických změn (foto J. Nováček).

■ **Obr. 4** Dutina kosti čelní, jedna z paranasálních dutin, s povrchem pokrytým kostními produkty zánětlivého procesu (foto J. Nováček).

■ **Obr. 9** Hluboké smrtelné poranění čelní kosti, část kosti se nárazem odštípla (foto J. Nováček).

a podle osteoporózy dlouhých kostí (i přes výrazné svalové úpony a stopy fyzické aktivity kostní tkáň vykazuje stopy ztenčování a řídnutí – vyšší věk, nejspíše nad 55-60 let)

Patologické změny

- **Lebka:** Stopy zhojené meningeální reakce.
- Chronické zánětlivé změny sinus frontalis a dutiny nosní.
- Stopy chronického subaponeurotického zánětu.
- Staré, dobře zhojené poranění pravé os parietale, pravděpodobně okrouhlý tupý objekt.
- Nezhojené sečné poranění levé os parietale, dva překřížené seky při sutura sagittalis, cca do max. hloubky 4 mm, nepronikly klenbou lební. Beze stop hojení či periorální reakce.
- Nezhojené sečné poranění os frontale nad levým okem. Velmi hluboké, zepředu shora přes obě laminy. Část kosti vylomena. Beze stop hojení nebo zánětlivé reakce – pravděpodobná příčina smrti. Ke všem třem poraněním došlo v přibližně stejnou dobu perimortálně, podobnou či stejnou zbraní, pravděpodobně velice ostrým mečem.
- **Postkraniální skelet:** Silné artritické změny obou acetabul a levé caput femoris.
- Velmi silné svalové úpony – těžké fyzické zatížení.

Interpretace

V případě hrobu č. 24 se jednalo o staršího muže. Silné svalové úpony a výrazné artritické změny kloubů svědčí pro velkou fyzickou zátěž (**obr. 2**). To samotné není nijak neobvyklý nález, populace pohřbívaná na hřbitově ve Winnefeldu byli pravděpodobně převážně zemědělci, artritické změny kloubů jsou u této populace běžné. Ani na páteři, fragmentech žeber a pánvi, jediných dalších dochovaných částech postkraniálního skeletu nejsou patrné jiné stopy patologických procesů. Artritické změny postihovaly veškeré obyvatelstvo téměř bez výjimek, ať už kvůli těžké fyzické námaze příslušníků nižších sociálních vrstev nebo bojového výcviku členů nobility. Protože kosti nebyly dochovány celé, není také možné určit, které klouby byly zatěžovány nejvíce. Podle míry postižení různých částí kostry se dají odhadovat profesní zátěže, to však v případě hrobu Winn 24 není možné.

Stopy patologického procesu na vnitřní desce klenby lební (**obr. 3**) nemají v našem případě výraznější výpovědní hodnotu. V případě dobře zhojeného procesu není možné určit, zda se jednalo o zánět („zánět mozkových blan“) nebo krvácení. Nedá se vyloučit souvislost se starým, dobře zhojeným poraněním na pravé temenní kosti, jež by pak způsobilo epidurální krvácení, případně i sekundární zánět.

I stopy akutních i chronických zánětů dutiny nosní a dutin paranasálních (**obr. 4**) jsou pro středověké populace běžné. Jejich výskyt je vyšší u jedinců z nižších sociálních vrstev, kde se míra postižení dá odhadovat na 70 – 100 %, vrstvy střední nebo sociální elity jsou postiženy až řádově méně, mezi 20 a 30 procenty. Z tohoto hlediska by tedy náš jedinec náležel spíše do nižší sociální vrstvy obyvatel.

Doklady subaponeurotického zánětu na temeni lebky (**obr. 5**) jsou často dávány do souvislosti s dlouhodobým drážděním způsobeným nošením neprodyšné pokrývky hlavy (např. helmice nebo přilby), s infekcemi zavlečenými parazity apod. Je tedy možné, že dotyčná osoba mohla být dlouhodobě vybavena přilbou.

Různá poranění dokumentují život populace. V archeologickém materiálu se poranění dají snadno identifikovat. Zkoumání mohou určit např. stáří poranění (stav hojení), možné medicínské ošetření, možné komplikace, v některých případech je možné interpretovat poranění jako příčinu smrti.

Staré poranění pravé temenní kosti je velmi dobře zhojené (**obr. 6**). Jedná se o poranění ve smyslu zásahu tupou zbraní, okrouhlá prohlubeň, která neprošla přes klenbu lební. Tvar a vzhled poranění by mohly svědčit pro zásah kamenem (např. z praku), palicí, palcátem nebo podobnou tupou zbraní. Hloubka poranění svědčí o zásahu vedeném slabší silou nebo o ochranné pokrývce hlavy, snad kožené nebo prošívané helmici. Tato helmice nezabránila poranění, ani je neodvrátila do jiného místa, přesto však svým prohnutím zmírnila sílu úderu. Místo poranění – temeno hlavy

– by mohlo napovídat, že úder byl veden shora, tj. na pějšího bojovníka.

Nezhojené sečné poranění čelní kosti a levé temenní kosti (**obr. 7**). Všechna tři poranění pocházejí od nějaké ostré sečné zbraně, pravděpodobně meče, seký jsou hladké, zbraň musela být vedena značnou silou a musela být velmi ostrá. Na poraněních nejsou patrné žádné stopy hojení a můžeme je prohlásit za bezprostřední příčinu smrti. Dvě poranění na temenní kosti jsou překřížená na stejném místě v úhlu asi 30°, jsou maximálně asi čtyři milimetry hluboké (**obr. 8**). Ani jedno neproniklo přes vnitřní tabuli klenby lebni. Opět by se dalo uvažovat o ochraně hlavy, která zbraň při prvních dvou úderech sílu rány zmírnila. I v tomto případě je možné, že útočník mohl být jezdec proti pěšímu, pro bojovníky zápasící ve stejné výšce je lokalizace obou úderů přímo na temeni lebky nepravděpodobná. Při poranění čelní kosti pronikla zbraň celou tloušťkou klenby lebni (**obr. 9**). Síla úderu a vypáčení zbraně z rány zapříčinily, že se celý fragment čelní kosti vylomil, pro což svědčí typická hladká okrouhlá zlomová linie na vnitřní ploše čelní kosti. Toto poranění je pravděpodobnou příčinou smrti.

Nabízí se otázka, jak je možné, že jsou na této lebce tři zranění pocházející ze stejného období, přičemž každé z nich by pravděpodobně muselo přivodit přinejmenším bezvědomí. Je známo, že mnozí bojovníci ignorovali v zápalu boje i poměrně těžká poranění, jež by je za normálních okolností vyřadila z boje. Tím by se dala vysvětlit i situace v tomto případě.

První poranění hlavy, mělčí zásah na temeni (**obr. 10**), navíc snad mohl být oslabený přilbicí, přestál (snad) zkušený bojovník bez větších následků na svoji bojovnost. Mohl být poněkud oslaben, dezorientován, což jeho protivníkovi usnadnilo zasadit mu

druhý úder do téměř stejného místa (**obr. 11**). Tím by bylo druhé, o málo hlubší poranění na temeni, vedené pod jiným úhlem. Již to samotné snižuje pravděpodobnost, že obě rány byly zasazeny téměř současně nepohyblivé oběti. Údery vedené z jednoho místa na nepohyblivý cíl jsou obvykle téměř rovnoběžné. Třetí rána, jež způsobila úmrtí (okamžitě nebo spíše v řádu minut až hodin po úderu), pak dopadla ze strany na človek ležícího na pravém boku. Při pádu také mohla poraněnému spadnout z hlavy přilba, což by také vysvětlovalo hloubku posledního zásahu oproti dvěma prvním. Na rozdíl od obou předchozích zásahů musel však tento přijít od osoby stojící na zemi. Jezdec by ze sedla tento úder ostrým mečem nemohl zasadit, navíc by se jednalo o bodnutí špicí a to nikoliv do hlavy, kde by byla příliš vysoká pravděpodobnost na špatný zásah. I kdyby se útočící jezdec chtěl ujistit o tom, že jeho oběť je mrtvá, což by svědčilo spíše pro snahu o likvidaci lidské síly zneprácteleného šlechtice (loupežící bandité by se spíše spokojili se zneškodněným, v bezvědomí ležícím obráncem), nesestupoval by z koně, když se nabízela alternativa. Ani kdyby po boji obcházel vojáky vítězí strany bojiště a dobýjeli raněné, nevypadala by rána takto.

■ **Obr. 7**
Tři nezhojená sečná poranění na čelní kosti a levé kosti temenní
(foto J. Nováček).

■ **Obr. 8** Překřížená, relativně mělká poranění na levé temenní kosti.
(foto J. Nováček).

■ **Obr. 10** Mělčí poranění (šipka) snad mohl bojovník přestát.
(foto J. Nováček).

■ **Obr. 11** Druhé, vedené snad trochu větší silou, ho muselo srazit do bezvědomí (foto J. Nováček).

■ **Obr. 3** Vnitřní tabule klenby lební s pozůstatky dobře zhojené patologické reakce (foto J. Nováček).

■ **Obr. 5** Porózní struktury (šipka) vzniklé v důsledku zánětlivého procesu na temeni hlavy (foto J. Nováček).

■ **Obr. 6** Staré, dobře zhojené poranění tupou zbraní (foto J. Nováček).

■ **Obr. 13** Také část hrudního koše byla nalezena v anatomicím pořádku, i když ne v původní poloze (foto M. Raus).

Spíše by byla použita dýka na proříznutí hrdla. Všechna poranění se však zdají být zasazena stejnou zbraní, přinejmenším podobnou zbraní. Snad do této otázky vnese světlo chystané vyšetření elektronovým mikroskopem, kdy se pokusíme určit, zda se podle předpokladu opravdu jednalo o stejnou zbraň.

Zajímavou součástí celé interpretace bychom mohli vidět v sekundárním narušení hrobu nedlouho po uložení (**obr. 12**), kdy tělesné pozůstatky ještě částečně držely pohromadě zbytky měkkých tkání, tedy ne více než 5 až 8 let od smrti (**obr. 13**). Bohužel, kromě kosterních pozůstatků nebyly odkryty žádné archeologické nálezy a minimální poznatky získatelné z náleзовých okolností jámy vyhloubené těsně pod středověkým povrchem v homogenní vrstvě půdy, bez jakýchkoliv rozpoznatelných hranic nebo kontextů vylučují přesvědčivé vysvětlení. Není možné datovat tento nález přesněji, než že pravděpodobně šlo o období, kdy byl kostel a hřbitov běžně využíván, tedy mezi počátkem 13. století a rokem 1447, kdy byl vypálen a pobořen, nemohl již tedy sloužit jako pravidelně využívaný svatostánek. Z hlediska nálezů byl hrob 24 stejně jako většina ostatních hrobů této lokality zcela chudý, což znamená, že buďto nebyly při pohřbu do hrobu žádné uloženy a mrtvý byl pohřben pouze zavínut do rubáše nebo se z jakých-

koliv důvodů žádné předměty nedostaly na místo druhotného uložení pozůstatků.

Závěr

Jak si tedy můžeme představit celý příběh? Je naneštěstí dosti děravý. Víme jen málo o životě onoho muže. Nebyl snadný. Dlouhá léta těžké služby a života pod stanem v polních leženích nebo možná skrývání se po lesích a občasné potyčky s panskými ozbrojenci se podepsaly na jeho zdraví. Kdo však byl a proč zemřel? Snad se mohlo jednat o vysloužilého zbrojnoše, jenž za odměnu dostal pozemek v jedné z vesnic svého pána, a padl při jeho obraně nebo obraně vesnice před útočníky. Těmi mohli být bandité či žoldnéři, spíše však mohlo jít o skupinu vojáků znepráteného feudála. Mohl to také být voják umístěný posádkou v této vesnici. Co když to byl naopak jeden z útočníků, jemuž bylo poskytnuto spočinutí v posvátné půdě hřbitova? Tedy nikoliv psanec stojící mimo zákon ani žoldněř, ale zbrojnoš jiného pána? Jedná se snad o oběť útočících českých žoldněřů z roku 1447, popřípadě o jednoho z nich, snad nějakého z našich předků? Nebo snad dokonce potají pohřbený člen nějaké skupiny zločinců? Nedostatek archeologických podkladů nám však nejenom znemožňuje přesnější datování celého případu, ale odsuzuje i interpretaci tohoto nálezu pouze do říše fantazie. Ani to není špatné.

■ **Obr. 12** Nálezová situace hrobu číslo 24 z výzkumné sezóny 2003. Kosterní pozůstatky se nacházely v malé hloubce pod povrchem, přeházené, ale částečně v anatomicím poloze, ve vrstvě šedivé půdy bez rozpoznatelných hranic (foto M. Raus).